

Л.В. Драгола

КОГНІТИВНИЙ ЗМІСТ МЕТАФОРИ У ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ

Дана стаття досліджує когнітивний зміст метафори в глибинному пізнанні, та розкриває її роль в психодинамічній парадигмі, яка спирається на цілісність психічного в його свідомих та несвідомих виявах.

Ключові слова: *метафора, метафоричність, когнітивна психологія, когніція, глибинне пізнання, психодинамічна парадигма.*

Постановка проблеми. Виходячи з того, що дана робота виконується в психодинамічній парадигмі, яка спирається на цілісність психічного в його свідомих і несвідомих виявах, перед нами постає проблема дослідження та розкриття когнітивного змісту метафори.

Мета статті – дослідити когнітивний зміст метафори, який визначається глибинними чинниками цілісної психіки, що включає як свідоме так і несвідоме.

Виклад основного матеріалу. З огляду на вищевказану тему статті, зупинимось на понятті «когнітивна психологія» та «когніція». Словник лінгвістичних термінів подає поняття «когніцію» – «як пізнавальний процес, або сукупність психічних процесів...» [9, с. 221]. В Універсальному російсько-німецькому словнику подається «як збірне поняття, яке вказує на процес, що включає в себе сприйняття, пізнання, мислення, уявлення, судження ...» [24, с. 430]. «Когніція» - це англомовний термін (cognition), який за своїм змістом відрізняється від найбільш близького йому російськомовного терміна «пізнання». Відповідно до визначення, яке наводиться в філософській енциклопедії, ««каганець» (когніція) – це «знання, пізнання» [13, с. 39]. Іншими словами, на відміну від терміну «пізнання», «когніція» означає і сам пізнавальний процес – процес надбання знань, і результати цього процесу – знання. Тому цей термін використовується поряд з терміном «пізнання».

Як показав огляд наукових джерел, «когнітивна психологія» розглядає залежність поведінки людини від наявних у неї пізнавальних схем (когнітивних карт), які дозволяють їй сприймати навколишній світ і адаптуватись через відповідну поведінку. Критика когнітивної психології пов'язана, перш за все, з тим, що проведені нею дослідження спираються на ототожнення мозку людини з машиною, що є редукуванням багатогранного внутрішнього світу людини. В «Короткому словнику когнітивних термінів» «когнітивна психологія» розглядається – «як напрям психології, що досліджує внутрішні розумові процеси, пов'язані з вирішенням проблем» [12, с. 153], в термінологічному словнику – «психологічний напрям, представники якого досліджують внутрішню організацію пізнавальних психічних процесів: сприйняття, пам'ять, увага, мислення» [22].

Когнітивна психологія бере початок з пізньої моделі біхевіоризму. Основні принципи в значній мірі єднаються з гештальт-психологією Макса Вертаймера, Вольфганга Кьолера, та Курта Коффки, а також теорією Жана Піаже, який вивчав ментальний розвиток дітей [10]. З розширенням предметної області досліджень когнітивної психології виявилася обмеженість інформаційного

підходу, особливо при аналізі мовленнєвої діяльності, мислення, довготривалої пам'яті і структури інтелекту. З огляду на це, когнітивісти почали звертатися до генетичної психології (Ж. Піаже), культурно-історичної психології (Л. С. Виготський та ін), діяльнісного підходу (А. Н. Леонтьєв та ін.). Розроблена когнітивістами методична база експериментальних досліджень привернула увагу багатьох європейських, у тому числі російських учених, які адаптували її для розвитку своїх традицій (мікροструктурний і мікродинамічний аналіз, мікрогенетичний метод) [4.].

Сучасна когнітивна психологія включає в себе розгляд таких проблем як: сприйняття, розпізнавання образів, увага, пам'ять, уява, мова, психологія розвитку, мислення і прийняття рішення, в цілому природний інтелект і частково штучний інтелект. Моделі пізнавальних процесів дозволяють повному поглянути на сутність психічного життя людини. «Когнітивна, або пізнавальна активність – це активність, пов'язана з придбанням, організацією і використанням знання. Така активність характерна для всіх живих істот, і в особливості, для людини. З цієї причини дослідження пізнавальної активності становить частину психології» [16, с. 147].

Значний внесок в дослідженні когнітивної психології, а саме психічних процесів, зробив Б.Ф. Ломов. Зокрема ним поставлено ряд методологічних і теоретичних проблем психологічної науки, окреслено принципи системності та системного підходу в психології в якості основних направляючих психологічне пізнання. Психічні процеси розглядалися як системні за своєю природою, органічно вписані в загальний взаємозв'язок явищ і процесів матеріального світу. Згідно Б.Ф. Ломова, зрозуміти психічне можна лише в результаті його аналізу у зовнішніх і внутрішніх відносинах, в яких воно є цілісною системою. Б.Ф. Ломов зазначав, що «Когнітивні процеси розглядаються при підході «концепції відображення»- як процеси суб'єктивного відображення, а дослідницька задача виступає в цьому випадку як задача розкриття законів процесу відображення» [11, с.7].

В контексті заявленої теми впливає інтерес вчення Роберто Ассаджолі – італійського психолога, психіатра, гуманіста, який є засновником психосинтезу – теоретико-методологічної концепції психотерапії і саморозвитку людини. Психосинтез – метод психотерапії, саморозвитку та інтегрального навчання. Концепція Ассаджолі може бути представлена у вигляді моделі, в яку входять: нижче несвідоме, середнє несвідоме, вище несвідоме, поле свідомості, свідоме «я», Вище «Я», колективне несвідоме. Мета психосинтезу – досягнення гармонійної внутрішньої інтеграції, органічної єдності, для цього Ассаджолі запропонував наступний підхід: глибоке пізнання своєї особистості, контроль над її складовими частинами, осягнення свого «Вищого Я» і психосинтез, тобто формування або перебудова особистості навколо нового центру [1]. Істотною відмінною між психосинтезом та активним соціально-психологічним навчанням є те, що «психосинтез застосовує численну кількість методик, націлених, в першу чергу, на розвиток і вдосконалення особистості, а вже потім – на гармонізацію її стосунків з «Я» і дедалі більше об'єднання з ним» [1, с. 24], психодинамічному підходу її властива орієнтація на інтеграцію (гармонізацію) особистості, що сприяє її

розвитку й удосконаленню. Спільним між психосинтезом та психодинамічним підходом є увага до інтегрованості «Я», до колективного несвідомого, до внутрішньої конфліктної суті психіки, та її амбівалентності [27].

Когнітивний зміст метафори в глибинному пізнанні більш адекватно допомагають пізнати дослідження Ш. Коппа.

Так, Ш. Копп досліджуючи метафору, розрізняє три види пізнання: раціональне, емпіричне і метафоричне. Метафоричне пізнання не залежить прямо від логічних міркувань і не потребує перевірки точності сприйняття. «Розуміти світ метафорично означає вловлювати на інтуїтивному рівні ситуації, в яких досвід набуває символічного виміру, коли відкривається множина співіснуючих значень, що надають один одному допоміжні змістові відтінки» [15, с. 113].

Ідеї Ш. Коппа розвиває Д. Джейнс [15], говорячи, що суб'єктивний свідомий розум саме і являє собою процес побудови метафор. За Д. Джейнсом, метафора – це первісний досвід, що має за мету описування переживань, які в подальшому можуть закласти у свідомість нові моделі, розширити межі суб'єктивного досвіду. Це твердження підводить до висновку, що метафора – важливий інструмент спілкування в навчанні і консультуванні, коли необхідним є пошук самим суб'єктом нового розуміння проблеми.

Досвід людини, пов'язаний з пізнанням власного внутрішнього світу, є основою для великої кількості метафор, в яких психічні процеси і стани, переживання й ідеї можуть виражатися через предмети чи в образах істот. Такі метафори Дж. Лакофф і М. Джонсон називають онтологічними [14]. Структурна особливість метафори полягає в тому, що для неї взагалі неможливо підібрати одну єдину структуру. Метафорою може стати слово, вираз, символ. Але визначається сутність метафори не зовнішньою будовою, а взаємодією внутрішнього і зовнішнього. Метафора розкриває свій потенціал там, де не діють закони спрощено-предметного «конкретного» виразу думки. У протидії мовної форми і змісту думки народжується, існує і перероджується зміст метафори.

Таким чином, метафору можна визначити як форму, що несе прихований зміст, який не відповідає її прямому значенню. Метафора – це система, у взаємодії основного і допоміжного компонентів якої (тобто, поняттєвого і образного об'єктів) виникає «системний» ефект – інакомовність, поява переносного значення. Процес метафоризації відбувається в уявному плані, внаслідок чого утворюються образи і смисли, що реально не існують. Результат цієї діяльності – метафора – залежить від індивідуального досвіду суб'єкта і проявляється як його відповідна реакція на зміни в оточуючому світі, в системі потреб і цінностей. Поєднуючи в собі логічне і чуттєве сприйняття світу, метафора тим самим руйнує протиріччя, що виникає при його пізнанні. Через метафору ми спілкуємося з внутрішнім-ідеальним-світом, усвідомлюємо почуття та емоційні стани.

Як зазначає Д. Лакофф, для більшості людей метафора – це поетичний і риторичний виразний засіб, що належить скоріше до незвичайного мовлення, ніж до сфери повсякденного буденного спілкування. «Ми стверджуємо, що метафора пронизує все наше повсякденне життя і проявляється не лише у мовленні, але й у мисленні і діях» – зазначає Д. Лакофф [14, с.392]. Метафори використовують і в психологічній науці, і у повсякденному житті. Вони

відповідають здатності людини вловлювати і створювати схожість між несхожими індивідами і об'єктами. Метафора знаменує собою активізацію розумового процесу, проникнення у глибину особистісного досвіду.

Розуміння метафори зумовлюється схожістю способів вираження людьми життєвого досвіду та знань про світ. Як зазначає Т.С. Яценко «...можна припустити, що метафора виступає вираженням почуттєвої, перцептивної та когнітивної інформації, що є способом передачі досвіду в інтегрованому вигляді» [26, с. 146]. Прихований зміст метафори у багатьох випадках виявляється легко і безпомилково, але можливі варіації сприймання метафоричних висловів і в цьому випадку метафора виступає як засіб символічного трактування реальних подій.

Д. Соколов [19] вказує причини з яких метафоричне мовлення є цінним:

1) воно більше, ніж звичайне, відкрите для аналізу і розуміння. Тут символіка майже не вуалюється. Якщо суб'єкт (що не виходить з дому) порівнює себе з равликом, то він більш відкрито подає свою життєву позицію і свої очікування;

2) метафоричне мовлення цінне й тому, що казка чи алегорія «западає» в душу суб'єкта, викликаючи емоційний відгук: загострення конфлікту, катарсис тощо;

3) воно є легким для сприйняття суб'єктом, оскільки автоматично «присипляє» свідомість – в крайньому разі дає їй довгоочікувану можливість відключитися. Ефективність метафоричного розуміння зумовлена психологічною сутністю метафори – здатністю активізувати емоційну й інтелектуальну сфери людини.

Метафору можна розглядати як різноплановий феномен: в аспекті поведінки і спілкування вона означає спосіб відображення почуттів та передачі ідей; у глибинно-психологічному – виступає як механізм маскування несвідомого змісту психіки; у практичному – як терапевтичний засіб і прийом навчання. Специфіка метафори полягає саме у способі розпізнання, адже метафора – це витвір мистецтва, що потребує інтуїтивного способу пізнання.

Аналізуючи естетичний вплив мистецтва на людину, Л. Виготський відмічає, що «в художньому творі завжди закладене певне протиріччя між матеріалом і формою: автор немов би навмисно підбирає матеріал, який виявляє опір своїми властивостями всім намірам автора сказати те, що він хоче сказати» [5, с. 243]. У метафорі, як і в будь-якому витворі мистецтва, міститься суперечність між змістом і формою. Зміст – це основа альтернативної класифікації, його можна прямо виразити у парафразі метафори, але при цьому, як відмічають численна кількість вчених [2; 3; 6; 7; 8; 14; 17; 18; 20; 21; 23], вся принадність й чарівність метафори зникне. Метафоричний зміст знищується її формою – зіткненням традиційної й альтернативної класифікації; саме за рахунок форми й шляхом використання такого зіткнення виникає особливе «забарвлення» представленого в метафорі змісту. В емоційній реакції на метафору, за Л. Виготським, завжди присутні емоції, які викликаються змістом, та емоції, що викликаються формою. Саме в цій суперечності розвивається естетична реакція на метафору, що знищується шляхом прямолінійного розпізнання, що призводить до катарсису.

Застосування метафори у практичній психології дозволяє оптимізувати діагностику в єдності з корекцією, каталізувати динаміку психологічних

процесів в напрямку гармонізації психіки. Сутність метафори – інакомовність, алегорія. Метафора активізує психічну діяльність людини, та емотивно-мотиваційну сферу. У цьому полягає її відмінність від мовних одиниць оцінного характеру, що апелюють до розуму, раціональних аспектів адресата. Експресивність метафори сприяє виведенню явища з автоматизму сприйняття, що відображає взаємозв'язок динамічних і статичних аспектів психіки. Метафора не є безпосереднім відображенням сенсорних переживань суб'єкта. Вона виступає узагальнюючим способом розуміння світу. Метафора інтегрує емоційне й когнітивне сприйняття респондента, актуалізує мисленнєві можливості суб'єкта шляхом розвитку його рефлексивного мислення.

Висновок. Представлена стаття «Когнітивний зміст метафори в глибинному пізнанні» виконана в психодинамічній парадигмі, в роботі розкривається когнітивний зміст метафори, який визначається глибинними чинниками цілісної психіки, що задаються як свідомим так і несвідомим. З огляду на те, що несвідоме не підлягає безпосередньому спостереженню та пізнанню, метафора сприяє розкриттю глибинних ракурсів психічного у зв'язку з її здатністю забезпечувати переносне значення візуалізованого та вербального матеріалу.

Література

1. Ассаджолі Роберто Психосинтез: теорія і практика. – М., 1994– 314с.
2. Беттельхейм Б. Использование волшебства. – М., 1976.
3. Блэк М. Метафора / Теория метафоры. – М., 1990. – С. 153–172.
4. Большой психологический словарь. – М., 2003 – 672 с.
5. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1987. – 343 с.
6. Гордон Д. Терапевтические метафоры: оказание помощи другим посредством зеркала. – СПб., 1995. – 96 с.
7. Гудмен М. Метафора // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 153–172.
8. Добжинская Т. Метафора в сказке. // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 124–130.
9. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. — Назрань, 2010. — 486 с.
10. Когнитивная психология. – М., 2002. – 480 с.
11. Когнитивная психология. – М., 1986. – 205 с.
12. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1997.
13. Кубрякова О.С. Початкові етапи становлення когнітивізму: лінгвістика – психологія – когнітивна наука / Питання мовознавства. - 2006. - №4. - С. 34-47.
14. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М., 2004. – 256 с.
15. Миллс Дж., Кроули Р. Терапевтические метафоры для детей и внутреннего ребенка. – М., 1996. – 216 с.
16. Найссер У. Пізнання і реальність. - М.: Прогрес, 1981.
17. Ортега-и-Гасет Х. Две великие метафоры / Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 68–81.
18. Самошкіна Л.М., Якименко В.С. Метафора в роботі з дитячими психологічними проблемами. – ДНУ. – Д.: РВВДНУ, 2002. – 40 с.
19. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия. – М.: Класс, 2000. – 148 с.

20. Серль Дж. Метафора // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 307–341.
21. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26 – 51.
22. Термінологічний словник www.vntu.edu.ua
23. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры. – СПб.: Речь, 2002. – 166 с.
24. Универсальный русско-немецкий словарь, 60 000 слов. – Издательство: Мир книги, , 2008 г. – 704 с.
25. Яценко Т.С., Іваненко Б.Б., Солодухов В.Л. Метафора: психологічні аспекти дослідження / Актуальні проблеми психології. Ч. 12. – К., 2004. – Т.1 – С. 144–147.
26. Яценко Т.С., Чобітько М.Г., Доцевич Т.І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика. – Черкаси, 2003. – 216 с.
27. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

This article explores the cognitive content of metaphor in depth knowledge, and reveals its role in psychodynamic paradigm, which relies on the integrity of the mental in his conscious and unconscious manifestations.

Key words: *metaphor, metaphors, cognitive psychology, cognition, deep knowledge, psychodynamic paradigm.*

УДК 159.9.015: 159.9.019.2

О.В. Дробот

«СИТУАЦІЇ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ» - НОВА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

Представлено теоретичне обґрунтування методики «Ситуації прийняття управлінських рішень», інструкція для дослідників і досліджуваних, опис та процедура її застосування. Визначена й перевірена валідність та надійність методики, описано засоби рестрації результатів, умови проведення обстеження.

Ключові слова: *методика «Ситуації прийняття управлінських рішень», умови проведення, стандартизація, валідність, надійність.*

Методика «Ситуації прийняття управлінських рішень» була створена нами з огляду на відсутність прямих методів дослідження управлінської свідомості (УС). Нижче викладено теоретичне обґрунтування, методики.

Теоретико-методологічну основу бачення відносин людини і світу було закладено у працях С.Л. Рубінштейна [13] і О.М. Леонтьєва [7]. Сутність цих